

פרויד והאלביתי – מקרה של דחיפות במלחמה¹ / מלכה שיין

החקירה הבלשנית למילת התואר "Das Unheimliche" והקושי לתרגם אותה לשפות אחרות זכו במסה הנושאת שם זה לתשומת לב מיוחדת ולעיון מעמיק מצדו של פרויד, שלא מצא כמותה בשפות אחרות. הוא בדק במילון הלשון הגרמנית של סנדרס מ-1860 מובאות רבות מתוך טקסטים בגרמנית, בין השאר מגתה, היינה, שילר ולסינג. נציין שם: "שבין הגוונים הרבים של משמעות המילה הקטנה heimliche יש גם אחד המתלכד עם היפוכו, Unheimliche". המילה מקיימת בתוכה צירוף בלתי אפשרי לכאורה, צירוף המפתח את משמעות המילה בית (heim) ומולדת (heimat) עד כדי התלכדותה עם ניגודה, לחוויה של אימה, זרות, מועקה, חוסר התמצאות וכו'. הערה של שלינג, זכתה מצידו לתשומת לב מיוחדת: "הערה שאומרת דבר חדש לגמרי על תוכנו של המושג, דבר שלא צפינו כלל, לפיה, Unheimliche הוא כל מה שהיה עליו להישמר מוצנע אך התגלה".

המאמר של פרויד תורגם לעברית פעמיים, וזכה לשני שמות שונים: התרגום הראשון נעשה בידי חיים אייזק, ונקרא "המאיים"². לא מצאתי לצערי עדות כתובה של המתרגם (1921-1987), או של עורך האסופה, חיים אורמאן (1901-1982), על שיקוליהם בבחירת השם "המאיים". נותר לשער שהתרגום נשען על חווית האימה שמעוררת התקלות מסוג זה.

התרגום השני לעברית נעשה בידי רות גינזבורג ונקרא "האלביתי"³ שם זה שהינו נאולוגיזם או "תחדיש" לשוני, צמוד באופן מהודק יותר למקור בגרמנית ונאמן יותר למה שפרויד תחם בגרעין התופעה, דהיינו: "אותו אלביתי באמת איננו דבר חדש או זר אלא משהו בחיי הנפש שהנו מוכר ונאמן עלינו משכבר, שרק תהליך ההדחקה הפכו לזר ומנוכר [...] האלביתי כזה שהיה עליו להישאר מוצנע וחזר והופיע"⁴. ה-אל בתחילת המילה, כמו ה-un ב "Unheimliche" היא סימנה של ההדחקה.

מקרה של דחיפות

מכתביו של פרויד למקורביו, בנוסף לביוגרפיה שכתב פיטר גיי והערותיו של סטראצ'י בסטנדרד אדישן, סייעו לי למקם מסה זו בין שאר העבודות שכתב במהלך 1919. התעורר בי עניין לקרוא את המהלך שהוביל את פרויד להשלים ולהוציא לאור את האלביתי, כ"מקרה", מקרה של דחיפות. שכן, במכתב לפרנצי במאי 1919 פרויד סיפר לו שגילה עבודה ישנה באחת המגירות - הוא נתקל בה אחרי שנים שהייתה מונחת שם, אז הזיז לפאתי שולחנו את הטיוטה המוכנה של "מעבר לעקרון העונג" והשקיע עצמו בכתיבתה. התיעוד הכרונולוגי אצל סטראצ'י תואם את דיווחיו של פרויד במכתבים שכתב לפרנצי: את המאמר על המזוכיזם, מאמר

¹ ימים אחדים לאחר הפלישה של צבא רוסיה לאוקראינה, ב-26.2.2022, נמסרה עבודה זו בערב ג'יאפ לקראת כנס ה-NLS. הטקסט שנכתב לקראת הסדרה "האלביתי בראי הקיבעון והחזרה" נטען באקטואליות מצמררת, החזרה של האלביתי.

² בתוך הספר "מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות" מ-1968.

³ ז. פרויד, 2012 'המאיים' בהוצאת רסלינג.

⁴ שם עמ' 72.

שהשלים באמצע מרץ פרויד הוציא לאור בקיץ 1919 בשם: "מכים ילד". מיד אחריו חיבר את "מעבר לעקרון העונג" והשלים את כתב היד בתוך חודשיים – בחודש מאי - אבל, פרויד פרסם אותו למעלה משנה אחר כך, בסתיו 2020, כי אז, במאי 1919 הוא נתקל ב "Das Unheimliche", השלים אותו בפרק זמן קצר והוציא אותו לאור זמן קצר אחר כך.

שנת 1919 הייתה השנה הראשונה שלאחר מלחמת העולם הראשונה (1914 -1918 נוב' 18) ונמצאו אינדיקציות לכך שהנושא עניין את פרויד כבר בשנת 1913 עוד בטרם פרצה המלחמה. יש לציין שהמאמר "לעניין הפסיכולוגיה של האלבייתי" של ינטש – היה כבר מונח לפניו. ארנס ינטש פסיכולוג ונירולוג גרמני – פרסם אותו כבר ב 1906⁵. פרויד התפלמס עם ינטש וביקר אותו על כך ש"נעצר בנקודה של זיקת האלבייתי לחדש ולמה שאיננו אמונים עליו". על כך שסבר שהתנאי המהותי לאלביטיות הנה אי ודאות אינטלקטואלית, כזהו למשל הרושם המתעורר אל מול יצור מכני הנראה חי עד כדי אי ודאות. לא ניתן לדעת עד כמה שכתב פרויד את המקור. אך לא יכולתי לפטור את המהלך כמקרי. מהלך המגלם התקלות וחזרה לנושא שהיסב את תשומת ליבו והעסיק אותו בעבר - וכמו בזמן הלוגי של וודאות מוטרמת...פרדיגמה ראשונה של לאקאן מ 1945 לדחיפות - ניתן היה לשער, שלאחר הזמן להבין שקפא או נמתח על פני שנות המלחמה, הגיח רגע של דחיפות סובייקטיבית, של מסקנה המלווה בפעולת כתיבה ופרסום האלבייתי.

ההיסטוריה חוזרת

קדמו לרגע זה של התקלות חוזרת ב"Das Unheimliche", מוראות המלחמה הגדולה באירופה, ששיבשה וחרצה גורלות עוד חודשים רבים לאחר סיומה. במהלכה היו פרויד ותלמידיו מעורבים גם בטיפול בנפגעי "הלם קרב", שני בניו לחמו בחזית המלחמה ואחד מהם נפל בשבי האיטלקי באוק' 1918 ולאחר חודשים ארוכים ומתישים של חוסר ודאות על גורלו שוחרר לבסוף, כ-8 חוד' אחרי סיום המלחמה. 1919, השנה שלאחר תום המלחמה, הייתה עבורו הנוראה מכל, בתחילתה כתב פרויד לארנסט ג'ונס: "לעומת חומרתם של החודשים הללו ולבטח גם הבאים, היו ארבע שנות המלחמה בדיחה". המחסור בדלק ובמזון היה חמור ומשטר הצנע וקיצוב המזון שהונהג בווינה בחודשים שלאחר המלחמה גזרו על המובסים "תפריט רעב" שלא פסח עליו ועל בני משפחתו. פורעים ומעשי ביזה שטפו את רחובות וינה והשוק השחור שגשג. בנוסף, גלים חוזרים של מגפת השפעת הספרדית המיתו עשרות מיליוני בני אדם ברחבי אירופה. תנאי תת תזונה ותשישות בשל המלחמה, לא הקלו להתמודד אתה. מרתה פרויד, אשתו, חלתה באביב, באמצע מאי של אותה שנה ובקושי רב שרדה והחלימה⁶. במהלך כל אותה שנה 1919 (ועוד כשנתיים אח"כ) פרויד, בן 63 - שהיה מקושר כבר ובעל מוניטין בעולם, עייף, מתוח מדאגה ומרושש בשל צמצום עבודתו בקליניקה ובעיקר בשל הפיחות המוחלט בערך המטבע האוסטרי – שקד מדי יום על כתיבת מכתבים לבני משפחתו באנגליה ובארה"ב, למכריו, לתלמידיו ולמוקירי דרכו -מקס אייטינגון, ופון פרוינד - גולל בפניהם את הקשיים, בראש

⁵ מאמר זה תורגם גם ע"י רות גנזבורג לספר "האלבייתי" 2012 בהוצאת רסלינג.

⁶ ההתקלות בכתב היד ושכתובו של 'המאיים' מקבילה בתאריכים.

וראשונה הרעב, והקור המקפיא kaltetremor (רעידת קור) בבית נטול חומרי הסקה. הוא שלח בחריצות ובהתמדה בקשות מפורטות עם רשימות מצרכים, מוצרי יסוד, קפה, שומן, בגדים חמים, מגפיים, בדים, לא נמנע מלהיכנס לפרטים לוגיסטיים "המליץ על חומרי אריזה מתאימים, על מיכלים אטומים למזון, גידף את שירותי הדואר"⁷ ודחק בהם לשלוח את החבילות אל ביתו ברח' ברגאסה מס' 19. "תהפוכות המלחמה עשו את רוב צאצאיו תלויים בו" ובתנאים בהם הדיו קופא ולא נובע ושל מחסור בנייר כתיבה, הוא "נאלץ לגנוב זמן כדי להמשיך לחשוב ולכתוב"⁸. על רקע היותו נתון במאבקי קיום על בסיס יומי, בתנאים של מתח, דאגה, ועייפות שציין במכתביו – בולטת עוד יותר התשווקה שלא כבתה לשער השערות, לחקור, להתפלמס ולכתוב על המבנה והפעולה של הנפשי. תשווקה שאינה נזירית: מקס אייטינגון שלח לו אספקה מברלין. למילה מזון קיים ביטוי בגרמנית – lebensmittel ביטוי המורכב משתי מילים, האחת פירושה אמצעי/משאב/ציוד (mittel) והשניה: חיים (lebens). בנוסף למזון אייטינגון שלח גם סיגרים שפרויד ביקש. וכשפרויד הודה לו על הסיגרים, המציא עבורם מילה 'תחדיש לשוני': Arbeitsmittel אמצעי/משאב/ציוד עבודה.

ב 17.3.1919 כתב פרויד בן ה-63 לפרנצי בסגנון שכינה "הפסימיזם העליז שלו": "סיימתי מאמר על התהוות המזוכים שכותרתו 'מכים ילד'. מאמר נוסף שנושא את הכותרת המסתורית 'מעבר לעקרון העונג' נמצא בעבודה. אני לא יודע אם זה האביב וריבוי ההצטננויות שהוא מביא עימו, או המטבח הצמחוני, שהפכו אותי פתאום לפרודוקטיבי כל כך. אגב, הם מתחילים להיות קצת יותר נדיבים בניהול המזון שלנו. עכשיו רוצים להפסיק את הנוהל של 'שבועות ללא בשר' ולהחליף אותו ב'חודשים ללא בשר'. בדיחה טיפשית של אדם מורעב!"...

מסקנות לעת הזו

השלמתו של האלביתי מבחינת ההבניה התיאורטית שלו, קשורה להערכתו בעיקר בתגלית ובניסוח הכפייה לחזרה שמעבר לעקרון העונג: פרויד ציטט וסיכם חלקים גדולים מהטיוטה שעל שולחנו ל- "Das Unheimliche" חלקים העוסקים בכפייה לחזרה. "הכורח לחזרה הנובע מריגושי הדחפים ושולט בלא מודע הנפשי, כורח התלוי כנראה בעצם טבעם של הדחפים, וחזק דיו כדי לגבור על עקרון העונג". מעבר לעיגון האלביתי בחרדת הסירוס, באדיפוס, באב האדיפאלי - סוכן הסירוס, ומעבר לטראומה במבנה הקלאסי של שני הזמנים, האלביתי שימש לפרויד כמקרה ייחודי להדגים דרכו, את הכפייה לחזרה מעבר לעקרון העונג, את המסלול הדחפי החג וסובב בשולי הטראומה ונכפה על הסובייקט עד מוות. אגב, גם בצורתה מגלמת המסה מסלול של בחינה חוזרת ונשנית של עוד ועוד מקרים של "האלביתי".

באותו מהלך לוגי חזר פרויד לשכתב את "מעבר לעקרון העונג". הוא עשה זאת לאחר אובדנים קשים שפקדו אותו, בפרק זמן קצר, במהלך חודש ינואר 1920: ויקטור טאוסק תלמידו הסורר התאבד, אנטון פון פרוינד

⁷ פ. גיי, 1933 פרויד, פרשת חיים לזמנו. ביוגרפיה מאת פיטר גיי.
⁸ שם 261

מטופל ותורם שהפך לידיד קרוב, נפטר מסרטן בגיל 40 ו-5 ימים לאחר פטירתו ניחתה עליו בשורת איוב הקשה מכולן, על מותה הפתאומי במגיפה של ביתו סופי הלברשטאט שהייתה נשואה, אם לשניים ובחודש השלישי להריונה.

בדברי המבוא ל"אלביתי" כתב בנימיני: "ואמנם, גם אם פרויד התמיד בהלך הרוח הקודר של המסה על אודות שלטונו של תנטוס בחיים האנושיים, הוא לא עשה שימוש משמעותי במושג בהמשך עבודתו." למען הדיוק יש לציין: את המונח שטבעה סבינה שפילריין ב 1912 לתנטוס, הוא דחף המוות, אימץ פרויד לראשונה כחצי שנה לאחר פרסום "האלביתי", בינואר 1920 לאחר אותם אובדנים איומים שפקדו אותו. אז לראשונה, במכתבו למקס אייטינגון איזכר את דחף המוות שעגן ועיצב במסה זו עד לגרסתה הסופית.

סיבה ודחיפות של ההוויה המדברת

לא ניתן לדעת במדויק מהו האלביתי שפרויד נתקל בו, שהפך את כתב היד - ששכן שנים ארוכות במעמקי המגירה – לרלוונטי, מעורר עניין ותשוקה מחודשת לחשוב בו, לשכתב אותו ולהוציאו לאור. אבל, מה שמתבהר ללא צל של ספק, שהחזרה הזו לשולחן הכתיבה לא הייתה מעבר לעקרון העונג. הייתה זו חזרה מהסוג המוביל להמצאה חדשה כפי שהדגישה לאחרונה אן ליזי בשיחה עמה⁹. מעבר ל"דחיפות סובייקטיבית", המאפיינת סובייקט בזמן הלוגי של וודאות מוטרמת, ברגע של מסקנה ומעבר לפעולה – הדחיפות לפי הפרדיגמה הראשונה של לאקאן מ-1945- הייתה זו חזרה המונעת בדחיפות של ההוויה המדברת – דחיפות המנוסחת ב 1976 במבוא של לאקאן לסמינר XI - כסוג של "זה דוחף", דחיפות לסיפוק הנמצאת בלב ליבו של הסנטום ומספקת את הדחף לחיים¹⁰ (ברנרד סנהב), חזרה סנטומטית שהייתה חלק מהדעת עשות של פרויד, חלק מה *Savoir é faire* כפי שטענה סוסנה באותה שיחה.

---

⁹ אן ליזי וסוסנה הולר בשיחה עימן על גורל הקבעון והחזרה בסוף האנליזה, שהתקיימה ב"חלון לאסכולה" ברשת הלאקאניאנית ב-24.1.2022.

¹⁰ אבחנות שעשה ברנרד סנהב בארגומנט לכנס "דחוף!"